

## Η ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΙΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ

Δρος Θεολογίας Δημητρίου Κ. Πασσάκου

Οι δύο προς Θεσσαλονικείς επιστολές αποτελούν τα πρώτα γραπτά κείμενα της καινοδιαθηκικής γραμματείας, αφού συντάχθηκαν στην Κόρινθο, η μεν πρώτη το 51 η δε δεύτερη κατά τα τέλη του 51 με αρχές του 52<sup>1</sup>. Το ενδιαφέρον των ερευνητών για τα κείμενα αυτά, που πιστοποιείται από το πλήθος των υπομνημάτων και μελετών τους<sup>2</sup>, είναι μεγάλο, αφού, εκτός των άλλων, σκιαγραφούν την παύλεια θεολογία στα αρχικά της βήματα στον ελλαδικό χώρο. Ένα επιπλέον, καθοριστικό στοιχείο, είναι ότι σ' αυτές τις επιστολές κυριαρχούν η θεολογία περί εσχάτων, τα ερωτήματα που δημιούργησε και οι συνέπειες για την αυτοσυνειδησία των πρώτων παύλειων κοινοτήτων. Η Α' προς Θεσσαλονικείς, εκτός από το χαιρετισμό, την ευχαριστία και τον έπαινο προς τα μέλη της εκκλησίας (κεφ. 1), τη σκιαγράφιση του έργου του Παύλου και των συνεργατών του κατά την παραμονή τους στη Θεσσαλονίκη και μετά (κεφ. 2 και 3) και τις τελικές προτροπές και ασπασμούς (5,12-28), που αποτελούν τα καθαρά επιστολικά στοιχεία του κειμένου, το υπόλοιπο, κύριο τμήμα της επιστολής, ασχολείται με τη διδασκαλία για την Παρουσία (4,13-5,11) και τις συνέπειές της στη ζωή της κοινότητας (4,1-12). Σωστά επίσης έχει παρατηρηθεί ότι η Β' προς Θεσσαλονικείς θα πρέπει να διαβαστεί ως υπόμνημα στην Α', καθώς

---

<sup>1</sup>Ι. Καραβιδόπουλου, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας, β' έκδοση, 1980, σσ. 143, 148.

<sup>2</sup>Βλ. ενδεικτικά, E. Best, *The First and Second Epistles to the Thessalonians*, New York: Harper & Row, 1972. F.F. Bruce, *1 and 2 Thessalonians* (Word Biblical Commentary 45), Waco, Texas: Word, 1982. I.H. Marshall, *1 and 2 Thessalonians* (New Century Bible Commentary), Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1983. J.M. Reese, *1 and 2 Thessalonians* (New Testament Message 16), Wilmington, Delaware: Glazier, 1979. R.F. Collins, *Studies on the First Epistle to the Thessalonians*, BETL 66, 1984. R. Jewett, *The Thessalonian Correspondence*, 1986. A.J. Malherbe, *Paul and the Thessalonians, The Philosophic Tradition of Pastoral Care*, Philadelphia: Fortress Press, 1987. M. Dibelius, *An die Thessalonicher I. II.*, HNT 11, γ' έκδοση, 1937. Ch. Masson, *Les deux Epîtres de St. Paul aux Thessaloniens*, 1957. Ι. Γαλάνη, *Η πρώτη επιστολή του Αποστόλου Παύλου προς Θεσσαλονικείς*, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας, 1985, του ιδίου, *Η δεύτερα επιστολή του Αποστόλου Παύλου προς Θεσσαλονικείς*, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας, 1989.

αναλαμβάνει να εξηγήσει γιατί καθυστερεί η επάνοδος του Κυρίου<sup>3</sup>. Πιθανότατα, μάλιστα, ο συγγραφέας της δευτέρας επιστολής, όταν τη συνέγραφε, να είχε μπροστά του το κείμενο της πρώτης<sup>4</sup>.

Παρόμοια προβλήματα που σχετίζονται με την καθυστέρηση της Παρουσίας ή με την πιθανότητα να μην υπάρξει δεύτερη Παρουσία, αφού η Ανάσταση ήδη έχει γίνει, συναντάμε και σε άλλες επιστολές, όπως στην Α' προς Κορινθίους (4,8. 6,12-13. κεφ. 15), στη Β' προς Τιμόθεον (2,18) και στη Β' Πέτρου (3,4 εξ.), ενώ με διάφορες μορφές συνεχίζουν να εμφανίζονται στη μεταποστολική Εκκλησία με την μορφή των αιρέσεων (μοντανιστές κ.ά.). Οι προβληματικές που διαμορφώνονταν θα μπορούσαν σχηματικά να καταταχθούν σε δύο κατηγορίες: από τη μια αυτή που προβάλλει μια "άμεση" ή "σχεδόν άμεση" εσχατολογική τοποθέτηση ("ήδη βασιλεύσαμεν": Α' Κορ. 4,8 και "η ανάστασις ήδη γεγονέναι": Β' Τιμ. 2,18 ή "ενέστηκεν η ημέρα του Κυρίου": Β' Θεσ. 2,2), από την άλλη εκείνη που με αγωνία κάποιες φορές (Α' και Β' Θεσ.) ή με χλευασμό κάποιες άλλες (Β' Τιμ. 2,18), διατυπώνει το ερώτημα "πού εστιν η επαγγελία της παρουσίας (του Κυρίου)" και τι γίνεται με τα προβλήματα που ανακύπτουν. Είναι μάλιστα ενδιαφέρον ότι τα προβλήματα αυτά δεν δημιουργούνταν σε κάθε περίπτωση από αιρετικούς του τύπου του Υμέναιου και του Φιλητού, όπως γίνεται στην κοινότητα του Τιμόθεου, αλλά αποτελούν δραματικά ερωτήματα των χριστιανικών κοινοτήτων προς τον οργανωτή τους απόστολο Παύλο.

Η εικόνα που αδρά σχηματίζεται με όσα παραπάνω σχηματικά παρατίθενται πιστοποιούν τη σπουδαιότητα που είχε (και έχει στις μέρες μας) η τοποθέτηση των χριστιανικών κοινοτήτων στο ερώτημα περί των εσχάτων και στη σχέση του με την καθημερινή ζωή, εν μέσω της ιστορίας, των μελών τους. Δεν επρόκειτο για ένα υψηλής δογματικής φύσης πρόβλημα στο οποίο έπρεπε να δοθεί η ορθή απάντηση - ίσως έτσι να φαντάζει στον σύγχρονο ερευνητή, τον τόσο χρονικά απομακρυσμένο από την πρωτοχριστιανική εποχή-, αλλά για υπαρξιακό ερώτημα που καθόριζε την ίδια την αυτοσυνειδησία των χριστιανικών κοινοτήτων. Είναι απαραίτητο συνεπώς,

---

<sup>3</sup>E. Lohse, *Επίτομη Θεολογία της Καινής Διαθήκης* (μτφρ. Σ. Αγουρίδη), Αθήνα: 'Αρτος Ζωής, 1980, σ. 86.

<sup>4</sup>Προβλ. W. Wrede, "Die Echtheit des zweiten Thessalonicherbriefes untersucht", *TU* 42/2, 1903.

έχοντας ως "υπόθεση εργασίας" κυρίως τις δύο προς Θεσσαλονικείς επιστολές αλλά και τα άλλα κείμενα του κανόνα της Καινής Διαθήκης, να διερευνηθεί το πρόβλημα, ώστε να εξαχθούν και τα ανάλογα συμπεράσματα για τις σύγχρονες χριστιανικές Εκκλησίες.

Τα ερωτήματα που αντιμετώπισε ο Παύλος από τους Θεσσαλονικείς, δεν είναι δυνατόν να τα συναντούσε για πρώτη φορά, αφού είχε προηγηθεί μια εικοσαετής τουλάχιστον ιεραποστολική εμπειρία προτού κηρύξει στη Θεσσαλονίκη. Επιπλέον, ως γνήσιος Ιουδαίος, είχε διδαχθεί προτού ακόμα μεταστραφεί, ότι η εσχατολογική προσδοκία ήταν ένα από τα αρχαιότερα άρθρα πίστης του ιουδαϊκού λαού, ότι αποτελούσε πάντοτε τμήμα της ιστορίας της σωτηρίας και ότι κατανοείτο μέσα στα πλαίσια της διαθήκης του Θεού με το λαό του Ισραήλ<sup>5</sup>.

Η "Ημέρα του Κυρίου"<sup>6</sup> ήταν συνυφασμένη με το μεγαλείο του ιουδαϊκού λαού, που θα πραγματοποιείτο με την παρέμβαση του Γιαχβέ. Γι' αυτό, η περίοδος των βασιλέων και ιδιαίτερα του Δαβίδ, ταυτίστηκε με τη μεσσιανική εποχή (βλ. Β' Βασ. 7,12 εξ.). Παρότι η κρίση του θεοκρατικού ιδεώδους της μοναρχίας παρέπεμψε τις εσχατολογικές προσδοκίες του λαού στο μέλλον, η προφητική γραμματεία συνέχιζε να πρόβαλλει μια καθαρά γήινη εσχατολογική πραγματικότητα ευτυχίας, με το Μεσσία να έχει ανάλογη πολιτική σπουδαιότητα, αφού έμελλε να συνάξει τους πιστούς του και να πραγματώσει τη δόξα της Σιών<sup>7</sup>. Παράλληλα, από το δεύτερο αιώνα π.Χ., η αποκαλυπτική γραμματεία, πιθανόν επηρεασμένη από ανατολίτικες δοξασίες, εισάγει μαζί με τον κοσμολογικό δυαλισμό και τη μεταφυσική μορφή του "Υιού του Ανθρώπου", που παίρνει τη θέση του γήινου-εθνικού Μεσσία. Το ενδιαφέρον έτσι μετατοπίζεται στο προσδιορισμό, μέσα από την κατάτμηση της

---

<sup>5</sup>H.J. Schoeps, *Paul. The Theology of the Apostle in the Light of Jewish Religious History* (μτφρ. H. Knight, Philadelphia: The Westminster Press, 1961), σσ. 88 εξ.

<sup>6</sup>Βλ. Σ. Αγουρίδη, "Εσχατολογία" (*Βιβλικά Μελετήματα Β'*, Θεσσαλονίκη, 1971), σσ. 83-106. Δ. Καϊμάκη, *Η ημέρα του Κυρίου στους προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης* (Θεσσαλονίκη, 1991).

<sup>7</sup>H.J. Schoeps, *Paul*, σ. 92. Πρβλ. W. Zimmerli, *Επίτομη Θεολογία της Παλαιάς Διαθήκης* (μτφρ. Β. Στογιάννου, Αθήνα: Άρτος Ζωής, 1981), σσ. 238-300.

παρελθούσας ιστορίας σε συγκεκριμένης διάρκειας χρονικές περιόδους, του χρόνου κατά τον οποίο θα έλθει το τέλος, με αποτέλεσμα την υποτίμηση των γήινων υποθέσεων και την απαισιοδοξία σε σχέση με την ανθρώπινη ιστορία<sup>8</sup>. Την εποχή της εμφάνισης του χριστιανισμού οι δύο αυτές τάσεις της ιουδαϊκής εσχατολογίας συνυπάρχουν και παρατηρείται μια ανάμειξη πολιτικομεσσιανικών προσδοκιών με αποκαλυπτικές διδασκαλίες.

Στο αρχικό κήρυγμα της πρωτοχριστιανικής κοινότητας τονίζεται σε κάθε περίπτωση το γεγονός ότι στο πρόσωπο και στο έργο του Χριστού εκπληρώθηκαν οι ελπίδες και οι προσδοκίες της Παλαιάς Διαθήκης (Πράξ. 3,12 εξ. 10,36 εξ. Ρωμ. 1,2-3. Α' Κορ. 15,1-8 κ.ά.). Γι' αυτό χρησιμοποιούνται για τον Κύριο οι τίτλοι Μεσσίας, Υιός του Ανθρώπου, παις Θεού. Ο ρόλος του είναι σύμφωνα με την ερμηνεία του Ιωάννη (11,51-52) να πεθάνει όχι μόνο υπέρ του έθνους, αλλά για να συναγάγει σε μια ενότητα τα διασκορπισμένα παιδιά του Θεού. Με το έργο του (εκλογή των δώδεκα, χορτασμός των πεντακισχιλίων, θριαμβευτική είσοδος στα Ιεροσόλυμα, καθαρισμός του Ναού, Τελευταίο Δείπνο κ.ά.) και τη διδασκαλία του (παραβολές της Βασιλείας, Κυριακή Προσευχή κ.ά.), ο Χριστός ταυτίστηκε με την ιουδαϊκή μορφή του Μεσσία των εσχάτων, που θα γινόταν το κέντρο της σύναξης του λαού του. Η ουσιαστικότερη συμβολή της πρωτοχριστιανικής θεολογίας στην εξέλιξη της ιουδαϊκής μεσσιανικής εσχατολογίας, έγκειται στην πεποίθηση ότι με το έργο και κυρίως με το θάνατο και την ανάσταση του Χριστού το καινούργιο, τα έσχατα, έχουν μπει ήδη στην Ιστορία και αναμένουν την ολοκλήρωσή τους με την Παρουσία του Κυρίου.

Η "ημέρα εκείνη" ή η "ώρα" κατείχε στην αρχική χριστιανική κοινότητα κεντρική σπουδαιότητα και αναμενόταν οσονούπω (πρβλ. Α' Κορ. 16,22. Α' Θεσ. 1,10. Φιλιπ. 3,20. 4,5). Τότε ο Κύριος θα κατέβει από τον ουρανό, αφού ακουστεί το κέλευσμα και ηχήσει η φωνή του αρχαγγέλου και η σάλπιγγα του Θεού (Α' Θεσ. 4,15-17). Από τώρα όμως μέσα στις συνάξεις τους, όπου όλοι, άνδρες και γυναίκες, δούλοι και ελεύθεροι, ιουδαίοι και εθνικοί συμμετέχουν σε μια ενότητα, οι πρώτοι χριστιανοί προγγεύονται σαν σε αρραβώνα (Γαλ. 3,28. Β' Κορ. 1,22. 5,5. Εφεσ. 1,13-14) την Βασιλεία

---

<sup>8</sup>Σ. Αγουρίδη, *Ιστορία των χρόνων της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας, β' έκδοση, 1982, σσ. 374-386.

που θα τελειωθεί στο μέλλον. Έτσι μέσα στην Καινή Διαθήκη οι πιστοί άλλοτε εμφανίζονται να μετέχουν ήδη στο αναστημένο σώμα του Κυρίου και άλλοτε να αναμένουν την τελική κρίση που θα γίνει με την Παρουσία του Υιού του Θεού εκ των ουρανών. Αυτή η διαλεκτική ένταση ανάμεσα στο παρόν και το μέλλον, στο "ήδη" και το "ούπω", στην Εκκλησία και τη Βασιλεία, παρουσιάζεται χαρακτηριστική στη ζωή των πρώτων χριστιανικών κοινοτήτων, που ζούσαν προληπτικά, έχοντας έντονη εσχατολογική συνείδηση (Α' Κορ. 10,11) τον καινούργιο κόσμο (Β' Κορ. 5,17) και ανέμεναν οσονούπω την έλευση και την τελείωση της Βασιλείας<sup>9</sup>.

Βέβαια, και εμάς τουλάχιστον μας φαίνεται απόλυτα δικαιολογημένο, στις πρώτες γενιές χριστιανών της Παλαιστίνης μετά την ανάσταση του Χριστού, το "οσονούπω", που αναφέρθηκε παραπάνω, σήμαινε μια σχεδόν "άμεση" έλευση των εσχάτων. Έτσι, σύμφωνα με τις Πράξεις των Αποστόλων, ένα από τα πρώτα ερωτήματα που απηύθυναν οι μαθητές στον αναστημένο Χριστό ήταν "ει εν τω χρόνω τούτω αποκαθιστάνεις την βασιλείαν τω Ισραήλ;". Ο νέος κόσμος αναμενόταν κατά τη διάρκεια της ζωής της πρώτης χριστιανικής γενιάς (Μάρκ. 9,1), το κέντρο του θα ήταν η Παλαιστίνη και εκεί θα γινόταν η σύναξη των εθνών από όλα τα μήκη και πλάτη της γης για να συμφάγουν με τον Αβραάμ, τον Ισαάκ και τον Ιακώβ στο τραπέζι της Βασιλείας του Θεού (Ματθ. 8,11-12).

Ας προσθέσουμε στο σημείο αυτό, ότι οι πρώτοι χριστιανοί καθώς οι Ιουδαίοι έτρωγαν το Πάσχα, αυτοί νήστευαν αντιπροσωπευτικά για τον Ισραήλ. Διάβαζαν και ερμήνευαν το δωδέκατο κεφάλαιο της Εξόδου, και κατά τις τρεις η ώρα τα ξημερώματα της Κυριακής του Πάσχα σταματούσαν τη νηστεία συμμετέχοντας στην Ευχαριστία και στην Αγάπη. Η ασυνήθης ώρα τέλεσης του Πάσχα, σήμαινε ότι το ενδιαφέρον δε βρισκόταν στην ανάμνηση του πάθους ή της ανάστασης του Χριστού, αλλά στην αναμονή της δευτέρας Παρουσίας του. Έτσι κάθε χρόνο, κατά την νύχτα του Πάσχα, οι πρώτοι χριστιανοί περίμεναν μέχρι τα μεσάνυχτα εν προσευχή και νηστεία τον ερχομό του Κυρίου. Η αναμονή διαρκούσε και μέχρι τις πρώτες πρωινές

---

<sup>9</sup>Βλ. E. Lohse, *Επίτομη Θεολογία*, σσ. 85 εξ. Σ. Αγουρίδη, "Εσχατολογία", σσ. 88-95.

ώρες. Εάν η Παρουσία δε συνετελείτο μέχρι το πρώτο λάλημα του κόκορα, τότε ομοθυμαδόν τελούσαν το Δείπνο του Κυρίου<sup>10</sup>.

Εύστοχα έχει παρατηρηθεί<sup>11</sup> ότι στη συγκεκριμένη συνάφεια η διακήρυξη της Βασιλείας του Θεού, δεν αποτελούσε απλά ένα "θεολογικό πρόγραμμα", αφού το νόημά της ήταν ότι στο άμεσο μέλλον θα γινόταν μια θεμελιώδης αλλαγή στην Παλαιστίνη, κατά την οποία μια μικρή ομάδα που ανήκε στην περιφέρεια της Παλαιστινής κοινωνίας θα γινόταν αρχηγός και κριτής του Ισραήλ (Ματθ. 19,28). Η αλλαγή αυτή, που θα προετοιμαζόταν με θαυματουργικές ενέργειες και όχι με βία, θα σήμαινε την πρωτοκαθεδρία των πράων και ειρηνοποιών στη γη (Ματθ. 5,5 εξ.), και το τέλος της ρωμαϊκής κυριαρχίας και κάθε άλλης γήινης εξουσίας. Μια τέτοια εσχατολογική τοποθέτηση, είναι χαρακτηριστική σεχταριστικών κινήσεων διαμαρτυρίας και ανανέωσης, που παρουσιάζουν σημάδια αποξένωσης από την περιβάλλουσα κοινωνία<sup>12</sup>.

Η παραπάνω συνοπτική περιγραφή για την εσχατολογία των πρώιμων χριστιανών αποτελεί ένα γενικό περίγραμμα που μάλλον συσκοτίζει τις ιδιαιτερότητες που εμφάνιζαν οι πρωτοχριστιανικές κοινότητες σχετικά με τη στάση τους απέναντι στην διαλεκτική ένταση του "ήδη" και του "ούπω". Οι προς Θεσσαλονικείς επιστολές -και οι προς Κορινθίους στη συνέχεια- δικαιώνουν, κατά τη γνώμη μας, αυτή τη διαπίστωση. Για το λόγο αυτό οι ερευνητές που ασχολήθηκαν με τη θεολογία του Παύλου, θεωρούν ότι οι δύο αυτές ομάδες επιστολών κατέχουν κεντρική θέση στη διερεύνηση της παύλειας διδασκαλίας για τα έσχατα.

Έτσι στο αρχικό του κήρυγμα στις κοινότητες που ίδρυε ο απόστολος μεταφέρει τις παρακαταθήκες του πιο πρώιμου χριστιανισμού ότι με το σταυρό και την ανάσταση του Χριστού τά έσχατα έχουν ήδη μπει στην Ιστορία. Παράλληλα όμως

---

<sup>10</sup>Βλ. J. Jeremias, *The Eucharistic Words of Jesus*, (μτφρ. N. Perrin, Philadelphia: Fortress Press, γ' εκτύπωση, 1986), σσ. 122-125.

<sup>11</sup>G. Theissen, *Sociology of Early Palestinian Christianity*, (μτφρ. J. Bowden, Philadelphia: Fortress Press, 1978), σσ. 62 εξ.

<sup>12</sup>Βλ. J.G. Gager, "Body-Symbols and Social Reality: Resurrection, Incarnation and Asceticism in Early Christianity" (*Religion* 12 [1982], σσ. 345-363), σ. 351.

προβάλλει και τη μελλοντική διάσταση της εσχατολογίας με τη διδασκαλία για την επάνοδο του αναστημένου Κυρίου που θα ολοκληρώσει και θα εμφανίσει στην πληρότητά του τον καινούριο κόσμο της Βασιλείας. Θα αποτελούσε μάλλον ακροβατισμό ο ισχυρισμός ότι στο αρχικό κήρυγμα του Παύλου στις κοινότητες που ίδρυε δεν γινόταν νύξη για τη μελλοντική διάσταση της εσχατολογίας<sup>13</sup>. Αποτελεί βέβαια λογική πιθανότητα ότι η έμφαση του αποστόλου βρισκόταν στη διδασκαλία που αποτελούσε την κύρια συμβολή του πρώιμου χριστιανικού κηρύγματος στην εξέλιξη της ιουδαϊκής εσχατολογίας, στο ότι με το θάνατο και την ανάσταση του Κυρίου, τα πιο καθοριστικά εσχατολογικά γεγονότα, ήδη οι κοινότητες ζούν προληπτικά αυτό που θα ερχόταν στο μέλλον. Το "είναι εν Χριστώ", κεντρική επίσης παύλεια διδασκαλία (βλ. Α' Θεσ. 4,17. Α' Κορ. 15,23. Β' Κορ. 5,8. Φιλιπ. 3,21. Ρωμ. 13,14), αποτελεί ακριβώς τη χριστολογική διατύπωση του "ήδη"<sup>14</sup>. Αυτή η νέα κατάσταση του πιστού είναι πολύ σημαντική για την παύλεια εσχατολογία. Για το λόγο αυτό, κομβικό σημείο του κηρύγματός του στις νεοϊδρυθείσες κοινότητες είναι αυτό που σήμερα θα ονομάζαμε "πραγματοποιηθείσα εσχατολογία". Η δυνατότητα βίωσης των εσχάτων εδώ και τώρα, μέσω του σταυρού και της ανάστασης του Χριστού, είναι το στοιχείο που, κατά τη γνώμη μας, έδωσε την εκπληκτική ώθηση στην έξοδο του χριστιανισμού προς τον ειδωλολατρικό κόσμο, και καθιέρωσε την υπεροχή του μέσα στο μωσαϊκό των διαφόρων μυστηριακών λατρειών. Αυτό άλλωστε το στοιχείο ήταν και η κινητήρια δύναμη του έργου του Παύλου. Η όλη του διακονία ήταν γι' αυτόν μια φανέρωση της Βασιλείας του Θεού<sup>15</sup>. Η διακήρυξη της αλήθειας "ιδού νυν καιρός ευπρόσδεκτος, ιδού νυν ημέρα σωτηρίας" (Β' Κορ. 6,2) και "ει τις εν Χριστώ, καινή κτίσις· τα αρχαία παρήλθεν, ιδού γέγονε καινά τα πάντα" (Β' Κορ. 5,17) καθώς και η συνειδητοποίηση ότι οι πιστοί βρίσκονται στα έσχατα χρόνια και στο τέλος της Ιστορίας (Α' Κορ. 10,11) είναι για τον απόστολο η αφετηρία για την οργάνωση των

---

<sup>13</sup>Πρβλ. C.L. Mearns, "Early Eschatological Development in Paul: the Evidence of I and II Thessalonians", *NTS* 27 (1980-1), σσ. 137-157.

<sup>14</sup>W. Baird, "Pauline Eschatology in Hermeneutical Perspective", *NTS* 117 (1971), σσ. 314-327. Βλ. E. Lohse, *Επίτομη Θεολογία*, σσ. 160-163. D.E.H. Whiteley, *The Theology of St. Paul* (Oxford: Basil Blackwell, 1964), σσ. 233-273.

<sup>15</sup>E.E. Ellis, *Pauline Theology. Ministry and Society* (Grand Rapids: Eerdmans, 1989), σσ. 1-25.

κοινοτήτων του, για την αντιμετώπιση των καθημερινών τους προβλημάτων, ακόμα και για την πραγμάτωση του ιδανικού της ισοκατανομής και κοινωνίας των υλικών αγαθών με το πρόγραμμα της λογείας<sup>16</sup>.

Αυτή η προτεραιότητα που έδινε ο Παύλος στο γεγονός ότι ήδη από τώρα οι κοινότητες του προγεύονταν τα αγαθά της Βασιλείας του Θεού, πιθανόν να συνέβαλε στην παρανόηση από μερικούς ότι η Βασιλεία είχε ήδη ολοκληρωθεί. Ίσως με αυτό τον τρόπο θα πρέπει να κατανοήσουμε αυτό που αναφέρεται στην Β' προς Θεσσαλονικείς: " ... μήτε θροεΐσθαι μήτε διά του πνεύματος, μήτε διά λόγου μήτε δι' επιστολής ως δι' ημών ως ότι ενέστηκεν η ημέρα του Χριστού". Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει εδώ η ακριβής σημασία του "ενέστηκεν". Εννοείται στη συνάφεια αυτή "έχει ήδη έρθει" ή "όπου να 'ναι φτάνει", όπως μεταφράζουν οι τέσσερις καθηγητές στην έκδοση του 1989 της Βιβλικής Εταιρείας<sup>17</sup>; Και στις δύο όμως περιπτώσεις, και αυτό είναι που μας ενδιαφέρει στη συνάφεια, υπάρχει παρανόηση των λόγων του Παύλου. Μια παρανόηση που γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στη Θεσσαλονίκη και στην Κόρινθο.

Οι περιπτώσεις των κοινοτήτων της Θεσσαλονίκης και της Κορίνθου δείχνουν ότι η αποκλειστική προσήλωση στην "πραγματοποιηθείσα εσχατολογία" σε συνδυασμό με διάφορες άλλες παραμέτρους, που θα διερευνήσουμε στη συνέχεια, οδήγησαν τις εκκλησίες αυτές σε πνευματικό ελιτισμό και αδιαφορία για τις κοσμικές υποθέσεις. Και οι δύο κοινότητες αποτελούνταν από πρώην ειδωλολάτρες, των οποίων η μεταστροφή από τα είδωλα προς τον Θεό (Α' Θεσ. 1,9), σήμαινε μια εμπειρία ριζικού "περάσματος"<sup>18</sup>. Μάλιστα η εμπειρία αυτή γινόταν ακόμα πιο έντονη, λόγω

---

<sup>16</sup>Βλ. Π. Βασιλειάδη, *Χάρις - Κοινωνία - Διακονία. Ο κοινοτικός χαρακτήρας του παύλειου προγράμματος της λογείας (Εισαγωγή και ερμηνευτικό υπόμνημα στο Β' Κορ. 8-9)*, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας, 1985.

<sup>17</sup>Για τις σημασίες του ρήματος μπορεί κανείς να δει το άρθρο του A.M.G. Stephenson, "On the Meaning of ενέστηκεν η ημέρα του Κυρίου in II Thessalonians 2,2" (*Studia Evangelica* IV [1968], σσ. 442-451). Ο συγγραφέας του άρθρου προτιμά τη δεύτερη σημασία, παρότι, απότι φαίνεται, ευρύτερης αποδοχής είναι η πρώτη.

<sup>18</sup>Η ορολογία αυτή είναι παρμένη από τις μελέτες ανθρωπολόγων που μελέτησαν τελετές συνδεδεμένες με τη μετάβαση ατόμων από μια υπαρξιακή κατάσταση σε μια άλλη. Βλ. A. van Gennep, *The Rites of Passage* (μτφρ. M.B. Vizedom και G.L. Caffee, Chicago: University of Chicago Press, 1960). V. Turner, *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*, (Ithaca, New York: Cornell University Press, 1977).



της διαρκούς εκδήλωσης πνευματικών χαρισμάτων στις συνάξεις των κοινοτήτων. Οι Θεσσαλονικείς περιγράφονται από τον Παύλο ως "μιμηταί ... δεξάμενοι τον λόγον ... μετά χαράς πνεύματος αγίου" (Α' Θεσ. 1,6), ενώ σημειώνει ότι τό ευαγγέλιο που κήρυξε "ουκ εγενήθη ... εν λόγω μόνον αλλά και εν δυνάμει και εν πνεύματι αγίω και εν πληροφορία πολλή" (Α' Θεσ. 1,5). Οι Κορίνθιοι επίσης αποτελούσαν άλλο ένα ζωντανό παράδειγμα πρωτοχριστιανικής Εκκλησίας με έντονο πνευματολογικό ενθουσιασμό (πρβλ. Α' Κορ. 1,5) και οι συνάξεις τους ήταν γεμάτες από εκδηλώσεις κάθε είδους πνευματικών χαρισμάτων (Α' Κορ. 14)<sup>19</sup>. Αυτή η διάχυτη παρουσία του Αγίου Πνεύματος και των ενεργειών του στις συνάξεις σε συνδυασμό με την πεποίθηση ότι η σωτηρία έχει ήδη πραγματοποιηθεί (βλ. Α' Κορ. 4,8. πρβλ. Β' Θεσ. 2,2) και τον υπερτονισμό μιας "ένδοξης" θεολογίας, που παράβλεπε το γεγονός ότι ο παλαιός κόσμος και οι εκφάνσεις του βρίσκονταν ακόμα σε ισχύ, οδηγούσε σε πνευματικό ελιτισμό, αυτάρκεια, υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων των πιστών και σε τελική ανάλυση στην αδιαφορία για τον κόσμο και στην πεποίθηση ότι οι κοσμικές υποθέσεις δεν μπορούν να συνυπάρχουν μέσα στον μυστικό σύνδεσμο των πιστών με το Χριστό. Έτσι η αποκλειστική προσήλωση στο "ήδη" της εσχατολογίας, κατεύθυνε κάποιους Θεσσαλονικείς σε ηθική ασυδοσία και σε αποφυγή κάθε βιοτικής εργασίας (Α' Θεσ. 4,7. 11. Β' Θεσ. 3,6-13), κάποιους δε Κορινθίους σε αδιαφορία για τα ηθικά έκτροπα (η περίπτωση του αιμομίκτη μέσα στην κοινότητα, Α' Κορ. 5,1-13), σε υποβάθμιση του ανθρωπίνου σώματος, που εκφραζόταν είτε με φαινόμενα σεξουαλικής ανηθικότητας είτε με εγκρατιτικές και ψευτοασκητικές τάσεις (Α' Κορ. 7) και στην υιοθέτηση δομών του κόσμου στην ευχαριστιακή σύναξή τους (Α' Κορ. 11,17-34). Μια τέτοια διαστρέβλωση των πραγματικών συνεπειών της εσχατολογίας του "ήδη" μπορούσε αποφασιστικά να αντιμετωπιστεί μόνο με τον επανατονισμό της αναμονής για την επιστροφή του Κυρίου με την Παρουσία (Α' Θεσ. 1,10. 4,15. Α' Κορ. 15,23 εξ. Φιλιπ. 3,20-21). Ενώ η προσήλωση σε μια "άμεση" εσχατολογία υπήρχε κίνδυνος να μετατρέψει την κοινότητα σε μια από τις πολλές σέκτες απομόνωσης και

---

<sup>19</sup>Για την κοινότητα της Κορίνθου και τα προβλήματα που εκεί αντιμετώπισε ο Παύλος καθώς και για την αντιμετώπισή τους από τον απόστολο, βλέπε τη μελέτη μας *Ευχαριστία και Ιεραποστολή. Κοινωνιολογικές προϋποθέσεις της παύλειας θεολογίας*, (Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1997).

διαμαρτυρίας και ο μονομερής τονισμός του "ήδη" των εσχάτων να δημιουργήσει την ψευδαίσθηση αυτάρκειας και πνευματικού ελιτισμού, με συνέπεια την εκκοσμικεύσή της, με την ισορροπομένη διακήρυξη της "πραγματοποιημένης" και της "μελλοντικής" εσχατολογίας, η εκκλησία διατηρείτο στο κέντρο της διαλεκτικής έντασης ανάμεσα στο "ήδη" και το "ούπω", γεγονός που απότρεπε και την αποκοπή της από τον κόσμο και την αποφυγή της αφομοίωσής της από τον κόσμο.

Παρόλα αυτά η αναμενόμενη Παρουσία καθυστέρουσε και αυτή η καθυστέρηση δημιουργούσε προβλήματα. Το βασικότερο από αυτά αφορούσε την τύχη των κεκοιμημένων και τη σχέση τους με τη δεύτερη Παρουσία (Α΄ Θεσ. 4,13 εξ. Α΄ Κορ. 15,35 εξ.). Τι θα γίνουν όσοι πέθαναν πριν τη δεύτερη Παρουσία; πώς θα αναστηθούν; με τι σώμα θα έρθουν πάλι στη ζωή; Πιθανότατα ο θάνατος για τους πιστούς που είχαν τέτοιου είδους ερωτήματα αντιμετωπιζόταν είτε ως τιμωρία (πρβλ. την περίπτωση του Ανανία και της Σαπφείρας στο Πράξ. 5,1-11) είτε ως κρίση για την αδυναμία κάποιων πιστών να διακρίνουν ότι ανήκαν σε ένα διαφορετικό "σώμα", απότι τα μέλη των μυστηριακών λατρειών και ότι μετείχαν σε μια διαφορετική, από τα κοινά δείπνα, τράπεζα (πρβλ. τους θανάτους που αναφέρονται στη συνάφεια του Κυριακού Δείπνου στην Κόρινθο, Α΄ Κορ. 11,30)<sup>20</sup>, είτε ως άξια ανταμοιβή σε κάποιες κατηγορίες αμαρτωλών (Ρωμ. 1,28-32), με συνέπεια να θεωρούν το φαινόμενο του θανάτου πιστών γεγονός ανάρμοστο και αφύσικο. Ο απόστολος αναλαμβάνει να εξηγήσει ότι όλα έπρεπε να γίνουν με τη σειρά τους: "έκαστος εν τω ιδίω τάγματι· απαρχή Χριστός, έπειτα οι Χριστού εν τη παρουσία αυτού (πρώτα αυτοί που πέθαναν πιστοί στο Χριστό και μετά όσοι έχουν απομείνει ζωντανοί κατά την Παρουσία του Χριστού <Α΄ Θεσ. 4,15-17>, όλοι με αλλαγμένο, πνευματικό σώμα <Α΄ Κορ. 15,35 εξ.>·είτα το τέλος...(και) έσχατος εχθρός καταργείται ο θάνατος" (Α΄ Κορ. 15,23-26). Η στιγμή της Παρουσίας του Χριστού περιγράφεται στην Α΄ Θεσ. 4,16 εξ. και η φρασεολογία του Παύλου, παρμένη από την ελληνορωμαϊκής εποχής εικόνα της υποδοχής στην πόλη κάποιου ανώτατου αξιωματούχου, έχει έντονη αντιρωμαϊκή

---

<sup>20</sup>Πρβλ. Σ. Αγουρίδη, *Αποστόλου Παύλου Πρώτη προς Κορινθίους Επιστολή*, Θεσσαλονίκη: Πουρνάρας, 1982, σσ. 192-193.

πολιτική χροιά<sup>21</sup> και όχι αποκαλυπτική όπως συχνά υποστηρίζεται από κάποιους ερευνητές.

Πότε όμως θα ερχόταν η Παρουσία και γιατί αργούσε; Το ερώτημα αυτό ανέκυπτε όταν ο Παύλος, θέλοντας να διορθώσει τις μονομέρειες της "πραγματοποιηθείσας εσχατολογίας", ξανάφερνε στο προσκήνιο την παραμελημένη από κάποιους πιστούς μελλοντική της διάσταση. Κάποιες ομάδες πιστών προσπαθούσαν με μεθόδους γνώριμες στην αποκαλυπτική να υπολογίσουν τους "χρόνους και καιρούς" (Α΄ Θεσ. 5,1-10) της Παρουσίας, ενώ κάποιες άλλες δικαιολογούσαν την καθυστέρηση αντλώντας υλικό από την αποκαλυπτική που κυριαρχούσε στην Παλαιστίνη την εποχή της εμφάνισης του χριστιανισμού. Έτσι, το υλικό αυτό χρησιμοποιήθηκε και για την κοινότητα του Μάρκου, στην προσπάθεια να εξηγηθεί η καθυστέρηση της Παρουσίας, που τα μέλη της μάρκειας εκκλησίας ανέμεναν κατά τη διάρκεια της ζωής τους και προς την οποία ήταν έντονα προσανατολισμένα<sup>22</sup>. Σύμφωνα λοιπόν με αυτές τις αντιλήψεις προτού γίνει η Παρουσία, έπρεπε να πραγματοποιηθεί μια σειρά συγκεκριμένων τελικών γεγονότων, και επειδή αυτά δεν είχαν ολοκληρωθεί, καθυστερούσε η Παρουσία. Τέτοια γεγονότα, που αναφέρονται στον λεγόμενο "εσχατολογικό λόγο" του κατά Μάρκον Ευαγγελίου (13,1-27), ήταν η εμφάνιση ψευδοπροφητών, το ξέσπασμα πολέμων, οι διωγμοί των πιστών, η κήρυξη του Ευαγγελίου σε όλα τα έθνη, η κατάλυση των οικογενειακών δεσμών, η βεβήλωση της αγίας πόλης, η φυγή των πιστών στα βουνά και η διασάλευση της κοσμικής τάξης με το σκοτεινιάσμα του ηλίου και της σελήνης, την πτώση των αστεριών από τον ουρανό. Μετά ο Υιός του Ανθρώπου θα έλθει πάνω στις νεφέλες του ουρανού και θα στείλει τους αγγέλους του

---

<sup>21</sup>Βλ. Ι. Καραβιδόπουλου, "Η θεολογική απάντηση του Αποστόλου Παύλου στη ρωμαϊκή πολιτική πρόκληση της Θεσσαλονίκης" στο *Χριστός και Ιστορία* (Επιστημονικό Συμπόσιο προς τιμήν του καθηγητή Σάββα Αγουρίδη), Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1993, σσ.219-224.

<sup>22</sup>Βάσει αυτής της παρατήρησης, πολλοί ερευνητές, χρησιμοποιώντας μάλιστα την κοινωνιολογική μέθοδο ερμηνείας της Καινής Διαθήκης, κατέταξαν κάποια τμήματα του πρώιμου χριστιανισμού στα αποκαλυπτικά-"χιλιαστικά" (millenarian) κινήματα του ιουδαϊκού χώρου. Ενδεικτικά αναφέρουμε: H.C. Kee, *Community of the New Age. Studies in Mark's Gospel* (Macon: Mercer University Press,1983), J.G. Gager, *Kingdom and Community: The Social world of Early Christianity* (New York: Prentice Hall, 1975), G. Theissen, *Sociology of Early Palestinian Christianity* (βλ. ανωτέρω).

να συνάξουν τους εκλεκτούς του από όλες τις γωνιές της γης. Αν και σαφώς ο λόγος παράθεσης αυτών των αποκαλυπτικών εικόνων είναι η πρόσκληση σε υπομονή και επαγρύπνηση, η υιοθέτηση και η χρησιμοποίησή τους από τον ευαγγελιστή δείχνει ότι αν όχι και ο ίδιος, πάντως σίγουρα κάποια τμήματα της κοινότητάς του, δρούσαν μέσα σε ένα πλαίσιο με έντονα αποκαλυπτικά στοιχεία.

Την ίδια όμως φρασεολογία χρησιμοποιεί και ο συγγραφέας της Β' προς Θεσσαλονικείς επιστολής, όταν θέλει να τονίσει ότι η Παρουσία δεν ήρθε ακόμα, ή ότι θα καθυστερήσει. Αναφέρει συγκεκριμένα ότι πριν έλθει η ημέρα του Κυρίου θα προηγηθεί η αποστασία και θα φανερωθεί ο υιός της απωλείας, που θα στήσει το θρόνο του στο ναό του Θεού, για να αποδείξει ότι είναι Θεός. Το μυστήριο βέβαια της ανομίας είναι ήδη σε ενέργεια αλλά δεν έχει αποκαλυφθεί ακόμα γιατί υπάρχει ο "κατέχων". Μόλις φύγει αυτός, θα εμφανισθεί με απατηλά θαυματουργικά σημεία και τέρατα ο άνομος, που θα παρασύρει πολλούς πριν τον αφανίσει ο Κύριος με την Παρουσία του. Ενώ, λοιπόν, η αρχική χριστιανοσύνη ήταν προσηλωμένη στο άμεσα επερχόμενο τέλος, τώρα κερδίζουν πολύ σε βαρύτητα οι αποκαλυπτικές απόψεις<sup>23</sup>.

Η χρήση όμως αποκαλυπτικής φρασεολογίας παρατηρείται και στις αναμφισβήτητα γνήσιες Επιστολές του αποστόλου Παύλου, όπως η Α' Θεσσαλονικείς, η Γαλάτας και η Α' Κορινθίους. Έχει όμως εύστοχα επισημανθεί ότι η μεγαλύτερη αγωνία του αποστόλου και στις τρεις αυτές επιστολές είναι η ενότητα και η οικοδομή των κοινοτήτων του. Γι' αυτό το λόγο, στην Α' Θεσσαλονικείς η αποκαλυπτική γλώσσα χρησιμοποιείται για να εξηγήσει τις ριζικές αλλαγές που βιώνουν τα μέλη των κοινοτήτων του μετά τη μεταστροφή τους στη νέα πίστη και να τους παρηγορήσει για τις θλίψεις που περνούν, στην προς Γαλάτας για να δικαιολογήσει το ριζοσπαστικό χαρακτήρα του Ευαγγελίου του σε αντίθεση με τις παραδοσιακές αξίες του Ιουδαϊσμού και στην Α' Κορινθίους για να αντιμετωπίσει καινοτομίες που διαστρέβλωναν το κήρυγμά του και διασπούσαν την κοινότητα<sup>24</sup>.

---

<sup>23</sup>E. Lohse, *Επίτομη Θεολογία*, σ. 87.

<sup>24</sup>Βλ. το κεφάλαιο υπό τον τίτλο "Apocalyptic and the Management of Innovation" στο εξαιρετικό έργο του W.A. Meeks, *The First Urban Christians. The Social World of the Apostle Paul* (New Haven: Yale University Press, 1983), σσ. 171-180.

Ο Παύλος γνώριζε ότι ο υπερτονισμός της "πραγματοποιηθείσας εσχατολογίας" μπορούσε να οδηγήσει σε πνευματικό ελιτισμό, αδιαφορία για τις κοσμικές υποθέσεις και σε ιδιότυπη εκκοσμίκευση· ο προσανατολισμός της κοινότητας αποκλειστικά στην Παρουσία, στο αναμενόμενο γεγονός του μέλλοντος, εμπειρείχε δυνάμει τον κίνδυνο να οδηγηθούν οι πιστοί σε "αποκαλυπτικό σεχταριανισμό"<sup>25</sup> ελαχιστοποιώντας το "ήδη" της δράσης του Θεού εν Χριστώ. Γι' αυτό συνειδητά κρατούσε τις κοινότητές του στο κέντρο της έντασης ανάμεσα στο ήδη και το ούπω, στην ιστορία και τη μετα-ιστορία. Αυτό όμως που πάντα είχε κεφαλαιώδη σημασία για τον απόστολο ήταν ο τονισμός του εσχατολογικού προσδιορισμού του παρόντος<sup>26</sup>. Με το πρίσμα αυτό ο χρόνος που απέμενε ήταν πάντα λίγος και η προσδοκία του τέλους μια καθημερινή βιωματική πραγματικότητα.

Η ποικιλία των εσχατολογικών στάσεων που παρατηρείται σε ομάδες των πρώτων χριστιανών, και την οποία προσεγγίσαμε στις προηγούμενες σελίδες, έχουμε τη γνώμη ότι συνδέεται και μια άλλη παράμετρο: αυτή της σπουδαιότητας που έχει για την κοινότητα ο θάνατος και/ή η ανάσταση του Χριστού<sup>27</sup>. Κατ' αυτό τον τρόπο, οι "ισχυροί" της Κορίνθου, και αναλογικά κάποια μέλη της κοινότητας της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι είδαμε να εξαίρουν μονομερώς την "πραγματοποιηθείσα εσχατολογία", φαίνεται να αποδίδουν επίσης σωτηριώδη σημασία μόνο στην ανάσταση του Χριστού και να ελαχιστοποιούν τις συνέπειες για την κοινότητα από τον σταυρικό του θάνατο. Κάποιες άλλες κοινότητες της Παλαιστίνης και της νότιας

---

<sup>25</sup>Πρβλ. C.J. Beker, *Paul the Apostle. The Triumph of God in Life and Thought* (Philadelphia: Fortress Press, 1984), σ. 160.

<sup>26</sup>Είναι αξιοθαύμαστος ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η αλήθεια αυτή από τον Παύλο στον λεγόμενο "ύμνο της αγάπης" στο Α' Κορ. 13,13. Εκεί ο απόστολος επιμένει ότι αν αυτά που τώρα έχουμε και θα μείνουν για πάντα είναι η πίστη (που το περιεχόμενό της αφορά στη σωτηρία που ενεργοποιήθηκε με τη δράση του Κυρίου, και που αναφέρεται στο παρελθόν), η ελπίδα (που αφορά στην αναμονή της πλήρωσης των εσχάτων, και που αναφέρεται στο μέλλον) και η αγάπη (που είναι η έμπρακτη εκδήλωση της πίστης και της ελπίδας, και αναφέρεται στο παρόν), αυτό που πραγματικά είναι το πιο σπουδαίο είναι η αγάπη.

<sup>27</sup>Για τη σημασία ειδικά του σταυρικού θανάτου του Χριστού και τις πρωτοχριστιανικές ερμηνείες στο θέμα αυτό, βλ. Σ. Αγουρίδη, *Γιατί σταυρώθηκε ο Χριστός; Ερμηνείες περί του θανάτου του Χριστού από τους συγγραφείς της Καινής Διαθήκης* (Αθήνα, 1990). Π. Βασιλειάδη, *Σταυρός και σωτηρία. Το σωτηριολογικό υπόβαθρο της παύλειας διδασκαλίας του Σταυρού υπό το πρίσμα της προπαύλειας ερμηνείας του θανάτου του Ιησού* (Θεσσαλονίκη, 1983).

Συρίας, συνεπώς προ-παύλειες ή μη παύλειες κοινότητες, επικέντρωναν στο θάνατο του Χριστού αποδίδοντάς του σωτηριώδη σπουδαιότητα για τα μέλη τους (βλ. Ρωμ. 3,25-26) ή αν επικέντρωναν και στην ανάσταση, θεωρούσαν ότι έχει σπουδαιότητα μόνο για το πρόσωπο του Χριστού (βλ. Φιλιπ. 2,9. Εφεσ. 4,10. Α΄ Τιμ. 3,16)<sup>28</sup>. Χρησιμοποιώντας τον διαχωρισμό του J.Z. Smith, η πρώτη κατηγορία, αυτή των "πνευματικών" της Κορίνθου θα μπορούσε να ονομασθεί "ουτοπιστική" (utopian), ενώ οι άλλες δύο "εντόπιες" (locative)<sup>29</sup>.

Οι ουτοπιστικές χριστιανικές ομάδες φαίνεται να χαρακτηρίζονται από μονομέρεια στην έμφασή τους στο ήδη της εσχατολογίας, να προβάλλουν την ανάσταση του Χριστού παραγνωρίζοντας τη σωτηριώδη σημασία του θανάτου του, να θεωρούν ότι τα όρια που τίθενται είναι καταπιεστικά (πρβλ. "πάντα μοι έξεστιν": Α΄ Κορ. 10,23, "πάντα δοκιμάζετε": Α΄ Θεσ. 5,21), να προσπαθούν με τον τρόπο της ζωής τους να δείξουν ότι οι κοσμικές δομές τάξης τους είναι αδιάφορες και μπορούν να τις ξεπερνούν (πρβλ. τη στάση των "ισχυρών" της Κορίνθου με τα ειδωλόθυτα και την αποφυγή της εργασίας κάποιων Θεσσαλονικέων), να είναι πεπεισμένοι ότι βρίσκονται σε μια πνευματική κατάσταση όπου το δομικό κακό έχει ξεπεραστεί, να φέρνουν στο προσκήνιο εκείνο το μέρος του εαυτού τους που ανήκει στο "επέκεινα" με συνέπεια να υποβαθμίζουν το σώμα (πρβλ. Α΄ Κορ. 15,12 εξ.) και τις κοσμικές υποθέσεις που ανήκουν στην παρούσα "περιορισμένη" πραγματικότητα.

Αντίθετα, οι εντόπιες χριστιανικές ομάδες, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στο θάνατο του Χριστού για τα μέλη τους, εμφανίζονται ως ομάδες στις οποίες προβάλλεται η τάξη, η τήρηση και ο σεβασμός των ορίων, η αντιμετώπιση του κόσμου ως πεδίο ευαγγελισμού και ως άξιο μεταμόρφωσης και όχι καταστροφής, το ενδιαφέρον για την αλλαγή των κοσμικών δομών και υποθέσεων, η συνειδητοποίηση ότι δε ζουν ακόμα στην πληρότητά του τον αναστάσιμο τρόπο ζωής αφού το κακό και ο θάνατος εξακολουθούν να υπάρχουν, ο περιορισμένος χαρακτήρας των

---

<sup>28</sup>Για την διάκριση αυτή δεξ J.Z. Smith, *Drudgery Divine. On the Comparison of Early Christianities* (University of London: School of Oriental and African Studies, 1990), σσ. 121-142.

<sup>29</sup>Με το θέμα αυτό της κατηγοριοποίησης των κοινοτήτων σε locative και utopian, βλ. J.Z. Smith, *Map is not Territory. Studies in the History of Religion* (Chicago: The University of Chicago Press, 1993), σσ. 132-142.

ανθρωπίνων δυνατοτήτων. Εμφανίζονται έτσι ως κοινότητες που έχουν ως στόχο τον "εξαγιασμό"<sup>30</sup> των μελών τους και της ευρύτερης κοινωνίας (πρβλ. την εμμονή του Παύλου στον "αγιασμό" στην Α' Θεσ. 4,3· 4· 7. Επίσης στη Β' Θεσ. 2,13. Α' Κορ. 1,30. Ρωμ. 6,19· 22).

\* \* \*

Η καθυστέρηση της Παρουσίας μπορεί να μη δημιούργησε μεγάλης κλίμακας ανησυχία στις πρωτοχριστιανικές κοινότητες, αφού υπήρχε η πεποίθηση ότι ο Χριστός είναι ήδη τώρα Κύριος και οι πιστοί συνδέονται μαζί του με το πνεύμα. Όμως, όπως είδαμε σε όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως, η ένταση ανάμεσα στο ήδη και στο ούπω της εσχατολογίας, ήταν μια πραγματικότητα με την οποία οι πρωτοχριστιανικές κοινότητες έπρεπε να ζήσουν. Στο διάβα όμως της ιστορίας της Εκκλησίας υπήρξε έντονη η τάση να υπερτονισθεί μια από τις δύο όψεις της εσχατολογίας, έτσι ώστε άλλοτε το ήδη και άλλοτε το ούπω να αποσπάζουν σχεδόν την απόλυτη προτίμηση κάποιων χριστιανικών ομάδων. Σε κάθε περίπτωση η μονομέρεια είχε επιπτώσεις στην ίδια την αυτοσυνειδησία των ομάδων, με συνέπεια να μπορούμε να διακρίνουμε, μέσα στη διαδρομή των χριστιανικών κοινοτήτων την εμφάνιση σεκτών αποξένωσης, διαμαρτυρίας και ανανέωσης, σεκτών αποκαλυπτικών ή ελιτίστικων αντιστορικών σεκτών με εμφανή όμως τα σημάδια μιας ιδιότυπης εκκοσμίκευσης. Το πρόβλημα αναγόταν τελικά στο ερώτημα της σχέσης Ιστορίας και Εσχατολογίας και στη λύση που δινόταν κάθε φορά από τις κοινότητες.

Το ενδιαφέρον βέβαια στοιχείο είναι ότι και στη σημερινή ορθόδοξη πραγματικότητα -τουλάχιστον στην πρακτική της έκφανση- υπάρχουν ομάδες και συμπεριφορές που θυμίζουν τα ανάλογα προβλήματα των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων. Έτσι μπορεί κανείς να διακρίνει ομάδες που δρουν με την υπεραισιοδοξία ότι η σωτηρία έχει ήδη ολοκληρωθεί και ότι αυτές αποτελούν το ιερό λείμμα του λαού του Θεού.

Η αποκαλυπτική, έχοντας γίνει ένα από τα πιο καλοδιαφημισμένα προϊόντα του σύγχρονου καταναλωτικού μάρκετινγκ, δεν είναι σημαία μόνο κάποιων

---

<sup>30</sup>Βλ. J.Z. Smith, *Drudgery Divine*, σ. 121.

"περιθωριακών" και γλαφυρών ομάδων της "πιο ακραιφνούς ορθοδοξίας", αλλά και κάποιων "υπερορθόδοξων καθοδηγητών", οι οποίοι αντί να τονίζουν σε κάθε ευκαιρία ότι η πεμπτούσια του μηνύματος της Αποκάλυψης είναι η υπομονή, η επαγρύπνηση και το "αμήν, ναι έρχου, Κύριε Ιησού" (22,20), προτιμούν τον εύκολο δρόμο, που καταναλώνει άλλωστε εύκολα η αγορά, της ανακάλυψης του αντίχριστου σε γραμμωτούς κώδικες και πολιτειακά έγγραφα. Αλλά και από τη σύγχρονη ακαδημαϊκή θεολογία η διδασκαλία περί εσχάτων έχει απωθηθεί στο τέλος της δογματικής θεολογίας, σαν να μην αφορά τη καθημερινή ζωή των χριστιανών, αλλά να παρουσιάζεται ως μια φιλοσοφία περί του Τέλους (doctrina de novissimis). Τέλος, και αυτό είναι το πιο ανησυχητικό, καλλιεργείται συστηματικά η αντίληψη ότι το ανθρώπινο σώμα αλλά και η οικονομία, η πολιτική και ο πολιτισμός, το περιβάλλον, η τέχνη, τα κοινωνικά προβλήματα και το δομικό κακό, ανήκουν στη σφαίρα του "κοσμικού", που οδεύει προς την καταστροφή και που δεν είναι επιδεκτικό σωτηρίας.

Τα φαινόμενα αυτά, όσο κι αν κάποιος τα θεωρεί περιθωριακά, δεν παύουν να προειδοποιούν ότι υπάρχει έντονος ο κίνδυνος να απολεσθεί -αν δεν έχει ήδη απολεσθεί- η σαφής και υγιής εσχατολογική συνειδητοποίηση για την οποία τόσο πάσχιζε ο απόστολος Παύλος στις κοινότητές του. Μια συνειδητοποίηση που δεν δημιουργεί πόλωση ανάμεσα σε Ιστορία και Εσχατολογία, αλλά που πάντα υπενθυμίζει ότι η εκκλησία δεν παρέχει μόνο μια εμπειρία των εσχάτων, αλλά ότι είναι και μια διαρκής ιεραποστολική, εν μέσω της Ιστορίας, πορεία προς την κατεύθυνση των εσχάτων.